

ראובן גנב תיק מאדם שהסתובב ברחוב הראשי של העיר, חטף את התיק, ורץ בכל כוחו כמה רחובות, עד שהגיע למקום שאין איש. ובפתחו את התיק שגנב – נדהם לראות בתוכו פצצה מתקתקת. מיהר ראובן להזעיק את חבלני המשטרה, וקיבל אות הצטיינות על עירנותו כאזרח נאמן, ועל הצלת אזרחים רבים מידי פיגוע רח"ל... איך ראוי לדון את ראובן על פי דיני התורה?

- א. הצגת הבעיה: רצון או תוצאה.....
- ב. התכוון לדוג בשבת והעלה דגים ותינוק.....
- ג. התכוון לאכול חזיר ועלה בידו טלה.....
- ד. ביאור האור החיים על "אתם חשבתם לרעה".....
- ה. חילוק בין מחשבה קטנה לתוצאה גדולה.....
- ו. חילוק בין דבר רשות ובין דבר מצווה.....
- ז. ביאור הלבוש על היתר הטעות פושע.....
- ח. חילוק כלי חמדה בין "אדם למקום" ובין "אדם לחברו".....
- ט. לשון הרע לתועלת ללא ידיעת השני.....
- י. כיבוד הורים – אדם לחברו או אדם למקום.....
- יא. חילוק בין מחשבה רעה לאומר מותר.....
- יב. הקושי הכללי בדברי האור החיים ובביאורים.....
- יג. מוות או יין בתכלית ולא במעשה.....
- יד. מחלוקת סמ"ע וט"ז לגבי כוונה ותוצאה.....
- טו. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. הצגת הבעיה: רצון או תוצאה

תורת ישראל מצווה על היהודי לשאוף לעשיית מצוות, ולהתרחק מן העבירות. בכך יגיעו מעשיו של האדם לשלימות.

וכידוע – המעשה השלם מתחילתו ועד סופו כולל בתוכו שני חלקים:

- **ההשתדלות** – הוא החלק **שבידי האדם**, וזה המעשה אשר עליו לעשות.
- **התוצאה** – היא החלק שכבר אינו בידו, והיא מתקבלת ישירות עפ"י רצון השם יתברך.

במקרים רבים התוצאה ממשיכה את המעשה בקשר ישיר, **שהמעשה מוליד את התוצאה**, והכל הולך כמהלכו, לשני הכיוונים (כלומר: אדם תיכנן לעשות מצווה, ואכן לבסוף התייממה המצווה, או אדם תיכנן לעשות עבירה ואכן נעשתה העבירה). אלו הם המקרים הרגילים, ולגביהם אין צורך להתייחס במיוחד.

אלא שיש גם מקרים (נדירים יותר אבל קיימים) שבהם לפעמים המעשה נעשה בכוונה מסויימת, **והתוצאה יוצאת אחרת מהכוונה** (בבחינת "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ד' היא תקום"), ויש לבדוק את התייחסות התורה למקרים אלו.

המקרה הראשון – הקל והפשוט – שאם אדם **התכוון לעשות מצווה** (ועשה את כל השתדלותו לצורך כך), אלא שהתוצאה שיצאה ממקרה זה היתה **עבירה** – בוודאי שאינו אחראי על התוצאה. כי מה יכול היה לעשות.

המקרה השני הוא הנצרך להיות נדון: כאשר אדם **תיכנן ועשה מעשה שכוונתו שלילית** (ואפילו מעשה עבירה), והנה בשלב התוצאה התברר **שהתוצאה יצאה חיובית!**

במקרה כזה (כגון המקרה שבענייננו) אמנם איננו נביאים, ואיננו יודעים מה חושבים בשמים על מעשה כזה, אלא שיש צורך לביי"ד של מטה לדעת היאך מתייחסים למקרים מהסוג הזה – האם נדונו על פי מבחן המעשה (השלילי) או על פי מבחן התוצאה (שיצא חיובי).

ד פ י - ע י ו ן

המקרה שבענייננו מציג **בחריפות ובקיטוב גדול** את המרחק המקסימלי בין **חלק הכוונה** (כוונתו היתה לגנוב כסף הנמצא בתיק) **וחלק התוצאה** (התוצאה היתה שבגניבתו זו הציל אנשים רבים ממות).

ומעתה – אנו מתלבטים היאך מתייחסים למקרה מעין זה (האם נחשב **כולו טוב**, האם נחשב **כולו רע**, אולי מעורבים כאן טוב ורע **חלק כחלק**, אולי יש חילוק בין **דיני אדם לדיני שמים**, וכו'), ובהמשך השיעור ננסה להביא ראיות לצדדים האפשריים.

ב. התכוון לדוג בשבת והעלה דגים ותינוק

הגמרא בסוגיית דגים ותינוק (במסכת מנחות דף ט"ד.) עוסקת באדם שהתכוון לדוג דגים בשבת, וכשהעלה את הרשת – נמצאו בה דגים ותינוק.

ונחלקו האמוראים בדין זה:

- **רבא אמר חייב**, שהרי **מחשבתו היתה לאיסור**.
- **רבה אמר פטור**, שהרי סוף סוף **עשה מעשה המותר**.

ואם נדמה סוגיה זו למקרה שבענייננו, נראה שיש דמיון רב, לכאורה, ואולי נסיק שגם במקרה שבענייננו תהיה מחלוקת אמוראים, כדלקמן:

- **לפי רבה** – **שתלוי במבחן התוצאה** – יוצא שראובן עשה בידינו מעשה הצלה גדול של כלל ישראל, ולפיכך בוודאי ראוי למנותו כגיבור ישראל, **מציל נפשות רבות**.
- **לפי רבא** – **שתלוי בכוונת המעשה** – יוצא שראובן חשב לגנוב תיק, וכן עשה, ומה שהקבי"ה גילגל על ידו תוצאה אחרת – זה כבר לא שייך לחלק התלוי בו, ולפיכך ההתייחסות אל ראובן הוא כאל סתם **גנב עלוב...**

הרמב"ם (בהלכות שבת ב-ט"ז) כותב מסוגיה זו את שני הצדדים שהבאנו בהקדמה, כדלקמן:

- **התכוון חיובי ויצא שלילי**: שמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלותו, והעלה דגים בלבד – כותב הרמב"ם שהדין הוא **שפטור מכלום** (והטעם הוא שהמעשה שלו נקרא "מעשה הצלה", ולא אכפת לי התוצאה).

ד פ י - ע י ו ן

T

- **התכוון שלילי ויצא חיובי:** נתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק – פטור, אפילו אם לא שמע שטבע, הואיל והעלה תינוק עם הדגים – **פטור** (מוכח שלאחר שהתוצאה היא חיובית – מתחשבים בתוצאה ונותנים שם חיובי לכל המעשה שלו, הגם שהתחיל בתכנון ובכוונה שלילית).

ומוכח שהרמב"ם מכריע **לקולא לשני הכיוונים**, דהיינו מספיק שהכוונה או התוצאה היא חיובית כדי לתת שם חיובי על כל התהליך (אמנם יש להדגיש שהכינוי "חיובי" אין בו המלצה לעשותו, ודין "פטור" אינו מתן הסכמה למעשה זה, אלא רק שיש כאן פטור מעבירה דאורייתא, אבל המעשה שתכנונו שלילי בהחלט נחשב מעשה אסור, כפי שידגש לקמן בדעת האור שמח).

ובענייננו – עפ"י הרמב"ם – אולי נדמה ונאמר שראובן לא ייחשב כגנב, אלא כמציל נפשות.

אלא שאולי אפשר לחלק את הדימוי בין ענייננו (השייך לדיני ממונות) **לסוגיית התינוק והדגים** (השייכים להלכות שבת) כדלקמן:

- **בדיני שבת** – כדי להתחייב צריך שתהיה **מלאכת מחשבת**, שהוא **שילוב** שיש בו גם **כוונה** (אחרת פטור מדין "מתעסק" או "אינו מתכוון") וגם **מעשה** (הצריך לגופו, אחרת יש פטור של "מלאכה שאינה צריכה לגופה"), ולכן כל פגימה בצירוף זה – היא **סיבה לפטור**. אבל:
- **בדיני ממונות** – מבחן התוצאה **לא בהכרח הופך את המעשה האסור למעשה מותר** (ובהמשך השיעור נלמד שהכלי חמדה מחלק באופן דומה).

ויעויין בשו"ת חכם צבי (סימן כ"א) שעורך השוואה בין ענייני איסור לממונות, בדין "ממונא מאיסורא לא ילפינן" (במסכת ברכות דף י"ט: ועוד במסכת מגילה ובמסכת כתובות), יעויין שם להרחבת הנושא.

ג. התכוון לאכול חזיר ועלה בידו טלה

אלא שיש סוגיה נוספת השייכת לכאורה לענייננו.

סוגיית חזיר-טלה (משנה במסכת נזיר דף כ"ג. וברייתא שם ובמסכת קידושין דף פ"א.) עוסקת באשה שנדרה נזירות, ובעלה הִפְרָה לה את נזירותה בלא ידיעתה. ואח"כ הלכה האשה

ה

ד פ י - ע י ו ן

ושתתה יין או נטמאה למתים. יוצא שלפי דעתה עשתה איסור, בעוד שלמעשה לא היתה נזירה, ולא עשתה שום איסור. ועל זה נאמר "ודי יסלח לה", דהיינו שחייבת **כפרה וסליחה** מהקב"ה (ולדעת רבי יהודה – מכת מרדות מדרבנן), והרי זה דומה לאדם שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, שצריך כפרה.

וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות נדרים יב-יח): נדרה והפר לה האב או הבעל, והיא לא ידעה שהפר ועברה על נדרה או על שבועתה בזדון – הרי זו פטורה, ואע"פ שנתכוונה לאיסור – הואיל ונעשה בהיתר – פטורה. ועל זה נאמר ודי יסלח לה כי הניא אביה אותה. ומכין אותה מכת מרדות מפני שנתכוונה לאיסור.

אם נדמה דין זה לדין התינוק והדגים לעיל – נניח שאדם התכוון בשבת לדוג דגים ועלה בחכתו תינוק – באמת יצטרך להביא כפרה מדין חזיר-טלה כנ"ל (והביאו התלמידים דוגמה נוספת, של אדם שדג דגים בשבת והתברר שהוא יום חול, ומסתמא גם דוגמא זו שייכת לדין חזיר-טלה).

ובענייננו – אם נדמה את המקרה שלנו לגמרא זו – **נוכל למצוא הקבלה** ודמיון, שראובן התכוון לגנוב ועלה בידו הצלת נפשות. והדין יהיה שראובן חייב בכפרה על כוונתו.

וכבר הערנו לעיל, שאין להקשות סתירה בין מסקנות הסוגיות (שבדגים ותינוק יצא שראובן עשה מעשה מותר ואילו בחזיר-טלה הוא נדרש לכפרה), וכבר העיר האור שמח (שבת ב-טז, לגבי דגים ותינוק) לדייק בלשון הרמב"ם (שהבאנו לעיל) שלא כתוב "פטור מכלום" כמו בהלכה קודמת, אלא "פטור", ושמע מינה שפטור רק מחטאת, אבל לגבי כפרה – חייב, כסוגיית חזיר-טלה הנ"ל.

יוצא שאין סתירה בין הסוגיות, אלא **השלמת דינים**, כדלקמן:

- **סוגיית דגים-תינוק** עוסקת בדיני אדם לגבי עבירה שנעשתה או לא נעשתה, ובה נפסק כרבה, שאין חיוב קרבן על מעשה זה.
- **סוגיית חזיר-טלה** עוסקת בדיני שמיים לגבי הצורך בכפרה על המחשבה הרעה, ובזה נפסק שאפילו אם אין צורך להביא קרבן מצד דיני אדם, עדיין יש צורך בכפרה וסליחה בדיני שמיים.

ד פ י - ע י ו ן

1

וא"כ בענייננו – לכאורה נראה לומר שראובן יצא נקי מעבירה בדיני אדם, אבל יתחייב כפרה בדיני שמים.

ד. ביאור האור החיים על "אתם חשבתם לרעה"

בסוף חומש בראשית למדנו את דברי יוסף אל אחיו, בניסיון להמעיט מחששם, שמא יפגע בהם על מעשיהם, וכך הוא אומר להם (בראשית נ, כ): "ואתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשְׁבָה לטובה, למען עֲשֶׂה כיום הזה להחיות עם רבי".

וכתב האור החיים בביאורו על פסוק זה: הרי זה דומה למתכוון להשקות את חברו כוס מוות, והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים.

ולפי דברי האור החיים יוצא גם לענייננו שראובן פטור אפילו מכפרה על מעשהו (שלא כפי המסקנה דלעיל, שהובאה בשם האור שמח).

אך לכאורה דברי ה"אור החיים" **תמוהים מאד** (וכן מקשים כל המפרשים לקמן), שהרי למדנו בגמרא בנזיר לעיל (לגבי התכוון לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה) שאינו נקי בדיני שמים, אלא צריך כפרה. והיאך אמר כאן שזכאי אף בדיני שמים!?

ה. חילוק בין מחשבה קטנה לתוצאה גדולה

ובספר **אוהל יעקב** (להמגיד מדובנא) כתב לבאר את הפסוק "אתם חשבתם לרעה..." שיוסף אמר לאחיו שחלק הרע הוא **רק עלי**, ואילו מה שד' חשְׁבָה לטובה הוא **להחיות עם רב**, כך שלעומת גודל הטובה שעשיתם – לא יישאר עוד שביב מִכְתָּם הרעה אשר חשבתם.

מבואר כאן שאין **ביטול גמור** לחלק המחשבה הרעה, אלא **שמחמת גודל הטובה** – הרע כאילו מתמוסס והופך לבלתי חשוב.

ולכן תתורץ גם הקושיה על דברי האור החיים, שמעשיהם של האחים אכן גרם לטובה כל כך גדולה, להחיות עם רב, עד שנפטרו גם מלהביא כפרה על מחשבתם.

ד פ י - ע י ו ן

וא"כ יצא מכאן גם לענייננו, שכיוון שמעשה הגניבה התברר כעשיית פעולת הצלה גדולה, כעין "להחיות עם רב" – א"כ כל מחשבת הגניבה מתבטלת, ואין צריך אפילו כפרה, כדברי אוהל יעקב וכתירוצו על דברי אור החיים.

ולפי זה יוצא שבדניי בי"ד ראובן נקרא מציל הציבור, ובדניי שמיים אינו צריך כלל כפרה.

ג. חילוק בין דבר רשות ובין דבר מצווה

ביאור אחר לדברי האור החיים, מביא הבית יצחק (שו"ת, יורה דעה סימן ח'), שכל סוגיית חזיר-טלה (שצריך סליחה וכפרה) אינו אלא במקרה שהתוצאה היא דבר הרשות. אבל אם התוצאה היא דבר מצווה – אין צריך אפילו כפרה.

ולכן במעשה דיוסף ואחיו – התוצאה היתה דבר מצווה גדול של הצלת עם ישראל, ולכן מובנים דברי אור החיים באומרו שאין צריך כפרה.

וא"כ גם לענייננו נלמד, שהואיל ומעשהו של ראובן במניעת פיגוע הינו מצווה גדולה של הצלת יהודים רבים, לכן ייתכן שייפטר אפילו מכפרה.

אמנם קשה להבין את שני התירוצים דלעיל (של אוהל יעקב לחלק בין מעשה קטן למעשה גדול, ושל בית יצחק לחלק בין מעשה רשות למעשה מצווה), שהרי הכפרה שצריך להביא הוא על המחשבה ולא על התוצאה. והרי המחשבה היתה מחשבת איסור, בין כשהתוצאה קטנה, ובין כשהתוצאה גדולה, בין שהתוצאה רשות ובין אם היא מצווה. וא"כ מדוע מתבטלת הכפרה לפי איכות התוצאה?

ואולי יש ליישב לענ"ד, שאין הכפרה על עצם המחשבה הרעה, אלא על צירוף של המחשבה הרעה בתוספת איכות תיקונה. ככל שהתיקון משמעותי יותר – יש בכך תוספת כפרה. ממילא בתיקון משמעותי עד מאד – יימחק הצורך בכפרה כלל.

ד פ י - ע י ו ן

ח

ז. ביאור הלבוש על היתר להטעות פושע

לפי שיטת הבית יצחק (לחלק בד"ן חזיר-טלה בין מעשה רשות שחייב בכפרה, ובין מעשה מצווה שפטור מכפרה), מבאר **פרדס יוסף** (על פרשת יחי, בפסוק "אתם חשבתם לרעה") את דרכו של ה**לבוש** (באורח דעה סימן קנ"ז, הובא ב**פרדס יוסף** כאן), לגבי אדם שעלה בליבו טינא (= מחלה, בולמוס, [רש"י: נימוק מרוב אהבה, נטמטם ליבו והעלה חולי], שנצרך לתאוות עריות עד כדי איבוד עשתונות וחשש פיקוח נפש) ורצה לבוא על אשת איש, ואמרו בגמרא (סנהדרין דף ע"ה). ימות ואל יראנה.

ואמר הלבוש, שיש עיצה להצילו ע"י אפשרות להטעותו, ולהביא לפניו את אשתו במקום הערווה האסורה לו, כדי להרגיע את הטינא (יש בכתבי הקודש תקדימים להחלפת נשים, ללא שירגיש הבעל, ומצינו כך אצל **יעקב אבינו**, שהכניסו לו את אלה במקום רחל, וכן מצינו אצל יש אבי דוד, שאשתו נכנסה לבעלה במקום שפחתה, כמפורט במדרש).

ודברי הלבוש תמוהים, שהרי האיש חושב שעושה איסור, ולמעשה יש כאן היתר, ונמצא שצריך להביא כפרה מצד חזיר-טלה. ומי שהשתתף בהטעיה זו עובר על לפני עיוור של חזיר-טלה (וראה תוספות בקידושין דף ל"ב. ד"ה דמחיל, שמוכח שיש איסור של "לפני עיוור" גם באופן זה). [לענ"ד לא קשה כ"כ, כיוון שמדובר על הצלת נפשות, ובזה יתכן מאד שאיסור "לפני עיוור" קל של חזיר-טלה לא מעכב].

ומיישב פרדס יוסף לפי שיטת הבית יצחק, כיוון שבא על אשתו, הרי יש בזה קיום מצווה של פרו ורבו (או "לשבת יצרה", או מצות עונה), ממילא פטור מכפרה, ואין כאן "לפני עיוור" להטעותו.

ח. חילוק כלי חמדה בין "אדם למקום" ובין "אדם לחברו"

ובספר כלי חמדה למד שאפשר לחלק בסוגי המצוות, לגבי האבחנה מה קובע – התכנון או התוצאה.

- במצוות בין אדם למקום, אפשר לחייב כפרה על המחשבה, כיוון שהבורא יתברך אינו מחלק בין מחשבה למעשה, כי הכל גלוי וידוע לפניו.
- במצוות שבין אדם לחברו – בוודאי שחשובה התוצאה, ולכן במקרה זה לא תהיה מחלוקת רבה ורבה אם יש חשיבות לכוונה או לתוצאה, וכן אין צריך להביא כפרה על מחשבה בלתי נאותה בתחום זה. [ואם קשה מהתוספות הנ"ל

ד פ י - ע י ו ן

(בקיודושין דף ל"ב. ד"ה דמחיל) שיש חשש "לפני עיוור" גם בדין חזיר-טלה לגבי כיבוד הורים, מיישב הכלי חמדה, ששיטה זו סוברת שמצוות כיבוד הורים נחשבת מצוות אדם למקום, וראיה שהיא נמצאת בצד הימני של עשרת הדברות, שכולן אדם למקום הן...].

לפי ביאור זה – לא קשים דברי אור החיים לגבי יוסף ואחיו, כיוון שהחטא והתיקון עוסקים באדם לחברו, ולכן אין צריך כפרה.

וגם בענייננו – ראובן יצא פטור אפילו מצורך בכפרה, כיוון שהנושא הנדון הוא במצוות בין אדם לחברו.

[אמנם קשה חילוק זה, שהרי בכל עבירה של אדם לחברו יש גם אדם למקום, וא"כ צריך כפרה לפחות על החלק של "אדם למקום" שיש בעבירה, ומה חידש הכלי חמדה? ואולי נאמר שהחידוש הוא שגדר הכפרה יהיה תלוי דווקא בחלק "אדם לחברו" שיש כאן, ולא בחלק האדם למקום, וא"כ חילוקו של כלי חמדה יש לו מקום. וצריך עיון].

ט. לשון הרע לתועלת ללא ידיעת השני

אלא שבספר חפץ חיים (באר מים חיים כלל ד הערה מו), כתוב לגבי עבירת לפני עיוור, ששייך גם באדם לחברו, כגון בהלכות לשון הרע לגבי בירור מוקדם לצורך שידוכין, שמותר לברר דברים שבמקרים אחרים נקראים לשון הרע.

אלא שהגדר הוא, שאם אדם רוצה לדעת מידע, שהוא אצלו לצורך, והשני אינו יודע מזה, והראשון לא אומר לו מדוע הוא נצרך למידע זה – הרי הוא מכשיל את השני ב"לפני עיוור" של "התכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה", וצריך כפרה.

ומוכח שלא כתוב בחפץ חיים שאם יתברר שהדברים שעשה לו הם לטובתו – הכל מנוקה לו לגמרי, למרות שמדובר בעבירה שבין אדם לחברו. א"כ נדחה החילוק של כלי חמדה (שבאדם לחברו אין מושג של לפני עיוור), וחוזרת הקושיה על האור החיים (וגם על הכלי חמדה, שהנה נראה שחילוקו לא קיים).

ואפשר עדיין לדחות, שמספר חפץ חיים אין פירכא, שהרי בכל עבירת לשון הרע באמת יש כמה עבירות נוספות של אדם למקום (כמובא בהקדמה על הספר, שיש לאווין ועשין

ד פ י - ע י ו ן

וארורין בכל עבירה של לשון הרע, כגון: דיבור בביהכנ"ס, והדרת פני זקן, וקידשתו לכהן וכו'), ועליהם דיבר החפץ חיים שצריכים כפרה. א"כ חוזר התיירוץ של הכלי חמדה, המחלק בין אדם לחברו (שאין צורך בכפרה), ובין אדם למקום (שיש צורך בכפרה).

י. כיבוד הורים – אדם לחברו או אדם למקום

אלא שעדיין קשה מדין כיבוד הורים, שנמצא בסוף צד ימין של עשרת הדיברות, דהיינו בגבול בין אדם לחברו ואדם למקום, וכידוע **הרמב"ם** (בפירוש המשניות למסכת פאה) מונה את כיבוד הורים כחלק ממצוות **אדם לחברו**. ובמצוות כיבוד הורים יש דין חזיר וטלה, כמוכח **מתוספות בקידושין** (דף ל"ב. ד"ה דמחיל) לגבי האב המנסה את בנו, ורוצה להשליך את ארנקו לים, כדי לראות אם הבן יתכעס. וקשה שלכאורה מכשילו בלפני עיוור, ומתרצים התוספות: שהודיעו לפני כן שעומד לעשות את הנסיון, כדי שלא יהיה בזה הכשלת השני ב"לפני עיוור" של התכוון לאכול בשר חזיר, ועלה בידו בשר טלה. **ומוכח שדין זה של חזיר-טלה שייך גם באדם לחברו**. וחוזרת הקושיה על האור החיים (היאך פטר את האחים לגמרי, הרי יש עבירה של חזיר-טלה המחייב בכפרה).

ותירוץ הכלי חמדה שיש חילוק גדול, שבכל עבירה של חזיר-טלה צריך כפרה על מחשבה לעבירה, שלא באה לידי תוצאת עבירה. אבל באחי יוסף **כלל לא התכוונו לאיסור אלא להיתר**, והיו בטוחים שהם צודקים, ועוד שהשכינה השתתפה עימם בדין, וא"כ בוודאי שאין זה גדר של חזיר-טלה, שצריך להביא כפרה על מחשבה שאינה ראויה, ולכן הם **נקיים לגמרי**, כדברי אור החיים.

ויש מדייקים בלשון האור החיים, שלא נאמרו בדבריו המילים "חזיר" ו"טלה", אלא **"כוס מוות" ו"כוס יין"**, המוכיחים שיש כאן גדר של דין אחר, ובוודאי לא גדר של דין "חזיר-טלה".

[יש להוסיף עפ"י דרוש, שהרי לשון הפסוק "אתם חשבתם לרעה" מוכיח שהיה בכל אופן במעשה זה משהו רע, וכידוע חטאם של השבטים גרם (לפי מדרגתם, ואין לנו הבנה בזה) לעשרה הרוגי מלכות. א"כ יש פגם במחשבה, ואולי זה רמז בעונש, שאמר הקב"ה למשה רבנו (כבמנחות כט): כשראה שסורקים במסרקות של ברזל את בשרו של רבי עקיבא, כחלק מעונש הרוגי מלכות) שתוק, כך עלתה במחשבה לפני, דהיינו זה עונש על גדרי המחשבה. ובשל"ה הראה איך כל אחד מהאחים הוא כנגד הרוג אחד מהרוגי מלכות. וכתב שרבי עקיבא הוא נגד שמעון, שהיה האח הראשי שעסק במכירת יוסף, שהוא שם אותו בבור וכו'. ולמד מכאן

ד פ י - ע י ו ן

המהרש"ם (בספר לבוש מרדכי) שמיסבה זו מובא בגמרא שם שכשהיה רבי עקיבא לומד סוגיה זו של בשר חזיר – היה בוכה, כי הבין שעבירה זו היא נגד חלקו בתיקון הנשוא הזה... [

יא. חילוק בין מחשבה רעה לאומר מותר

בספר פרדס יוסף (חומש בראשית, על הפסוק אתם חשבתם וכו') מחלק בין עניין יוסף ואחיו ובין סוגיית חזיר-טלה כך :

- בסוגיית חזיר טלה – המחשבה היתה רעה אלא שהתוצאה יצאה טובה. אבל :
- באחי יוסף – מעולם לא היתה מחשבה רעה, שכן על פי שיטתם הם היו בטוחים שכל מה שעושים הרי זה לפי הדין והישר (ואף השכינה השתתפה עימם).

ולכן בוודאי שיש צדק בדברי האור החיים שאין צריך כפרה על המחשבה הרעה, דאין כאן מחשבת מרידה, אלא לכל היותר טעות בפסיקה.

לפי זה בענייננו (חטיפת התיק למטרת גניבה ומסירתו למשטרה למטרת הצלה) הכל מתחיל במחשבת מרידה, שראובן ידע שעושה מעשה אסור, ולכן כן צריך כפרה.

יב. הקושי הכללי בדברי האור החיים ובביאורים

ניתן לסכם את דברי האור החיים, שחידש בעניין יוסף ואחיו, שאין כאן צורך בכפרה של חזיר-טלה (בדבריו הדוגמא המובאת היא כוס מוות – כוס יין), והסיבות לכך הן (כפי שפורט לעיל ביתר אריכות) :

- העבירה היא כלפי יחיד והתיקון הוא כלפי רבים (אוהל יעקב)
- התיקון אינו בדבר הרשות אלא בדבר מצווה (בית יצחק)
- הנושא הוא אדם לחברו ולא אדם למקום (כלי חמדה)
- אין כלל מחשבת מרידה, אלא "אומר מותר" (פרדס יוסף)

ולעני"ד – התמיהה הגדולה בסוגיה זו (ועיוין בשו"ת בניין שלמה, לר' שלמה הכהן מווילנא, ח"ב חושן משפט סימן ה שהאריך בעניין זה), שאי אפשר לקשר את ענייני יוסף ואחיו לסוגיית חזיר-טלה! שכן :

- סוגיית חזיר-טלה עוסקת באדם שהתכוון לדבר אחד – מעשה עבירה, ויצא לו דבר שני – מעשה שאינו עבירה. אבל :

ד פ י - ע י ו ן

יב

- **סוגיית יוסף ואחיו** – אין חילוק בין התכנון ובין התוצאה, שהרי **כל מה שתכננו האחים לעשות – אכן עשו**, לא נפל דבר אחד מכל מה שרצו. ומה שהקב"ה סובב שהכל ילך לטובה, זה לא בגללם אלא **למרותם!** שכל מאן דעביד רחמנא – בסופו של דבר הוא לטב עביד, ואין זה תלוי במעשה העברייני כלל.

ונבין תמיהה זו על ידי משל:

מעשה באדם שנגנב ממנו כל רכושו, וכתוצאה מכך לא היה לו כסף לשלם שכר דירה, ונזרק מביתו, ואח"כ מעבודתו, והתגולל ברחובות, ונהיה קבצן ועלוב. ואח"כ מצאו איש, והלבישו והאכילו, ולקחו לעבוד אצלו כשומר המפעל, וכשהצטיין בזה – גידלו ורוממו, ולקחו לתפקיד בכיר יותר, עד שנהיה מנהל המפעל, והלך ונתעשר, והצליח בכל מעשיו.

ואנו שואלים: האם יש צד לייחס את הצלחותיו לשודד הראשון? האם יש צד לומר שהשודד רצה לאכול בשר חזיר (כלומר לשדוד את האיש) ועלה בידו בשר טלה (כלומר שהעשיר את האיש)? הרי פשוט שהשודד גם התכוון וגם עלה בידו בשר חזיר!

וא"כ **בנמשל**, סוגיית יוסף ואחיו, בוודאי שאם יש עבירה במעשי האחים – הרי **עבירה זו נשארה קיימת** (והרי זה בהגדרות שלמדנו בשיעור זה מתאים להיקרא בשם "חזיר-חזיר"), ורק שהתכנון שלהם לאורך זמן לא עלה בידם, ואולי לזה כיוון אור החיים בפירושו, במה שלא באר את עניין יוסף ואחיו כ"חזיר-טלה", ומה שפסק אחרת מסוגיה זו.

וכך ביאר גם מו"ר **מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל**, שיוסף מעולם לא אמר להם שמעשיהם היו נכונים, אלא רק ניחמם שהקב"ה סובב לטובה את מעשיהם, **והתוצאה טובה להם הרבה יותר**, מאשר אילו רצונם הכללי להשפלת יוסף היה מצליח.

מכל מקום הקושיות והתירוצים המקשרים את הדברים לסוגיית חזיר-טלה תמוהים ביותר. **וצריך עיון!**

ד פ י - ע י ו ן

יג. מוות או יין בתכלית ולא במעשה

יכדי לבאר (אולי בדוחק) את דברי אור החיים – נצרף את שתי הנקודות האחרונות, זו של **פרדס יוסף** (שהשבטים לא עשו מעשה איסור אלא **מעשה מותר**, ואף הקב"ה הסכים עימם על מהלך זה), והתמיהה שלעיל (שאינן זה חזיר-טלה אלא חזיר-חזיר) – נקבל שהיה דבר שנקרא **טוב באמת**, ולזה התכוונו גם השבטים. אלא שהיה **רע באופן פרטי** ליוסף. ועתה התברר שהקב"ה חשבה לטובה לא רק לפי משקפי האמת של השבטים, אלא גם לפי רצונו ותכליתו של יוסף, שיוכל לזכות להחיות עם רב.

א"כ נושא יוסף ואחיו אינו ככל שאר ענייני חזיר-טלה, שאין מדובר **במעשה אסור ותוצאה מותרת**, אלא **במעשה מותר** (אלא שנעשה בדין), **ותוצאה טובה בתכלית**.

ובזה **סרו התמיהות**, שבאמת דומה הדבר למשקה את חברו **כוס של רעל**, שהוא עונש שהיה מגיע לו בדין. והקב"ה – שניהל את כל המהלך הזה, שנועד לתכלית הקמת עם ישראל – **גרם שרעל זה גופא יהפוך לייין**. ולכן פשוט שאחי יוסף **פטורים לגמרי** אפילו מקרבן על מעשיהם שעשו. [ומה שנענשו בעשרה הרוגי מלכות – הנה דברים אלו הם עניינים דקים, שנאמר "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" (בראשית מב, כא), והוא בענייני מידת הרחמים וכו' ואין כאן מקומו].

לפי זה מדוייק מאד שהמשל של חזיר-טלה הוחלף ברעל-יין, שהרי באמת אין מדברים כאן על **איסור והיתר** (כמו בחזיר-טלה) אלא על תכלית של **חיים או מוות** לעם ישראל וליוסף (הנמשל לרעל או יין).

יד. מחלוקת סמ"ע וט"ז לגבי כוונה ותוצאה

ישנו דין **אפרושי מאיסורא**, דהיינו הכאת אדם עד שיעזוב את מעשה האיסור שעושה. דין זה מופיע **בשולחן ערוך** (סימן תכ"א-ג) שמותר לאדם הרואה מישהו מכה את קרובו, להכות את המכה, ולהציל בכך את המוכה.

אלא שנחלקו הפוסקים במקרה שהמציל רוצה להכות את המכה בגלל **שהוא שונא אותו**, ויש לו עתה הזדמנות "של היתר" להכותו בתירוץ של עשיית מצווה, האם מותר להכותו?

- **הסמ"ע** (סימן תכ"א-כ"ח) כתב שבמקרה זה **אסור** לו להכותו.

ד פ י - ע י ו ן

יד

- **והט"ז** (שם) למד שאפילו אם יש בהכאתו משום שנאה – **מותר**, שהרי היה צריך להכות את המכה, ובאמת נתן מכות כראוי.

ויש להבין את הסמ"ע, לפסוק **שלא כהרמב"ם** (שפסוק שהמעשה קובע ולא התכונן).

וייתכן ליישב בכמה דרכים:

- **ייתכן** שהסמ"ע אינו חולק בכלליות, אלא **דווקא בהכאה** לצורך הפרשה מאיסור, חושש הסמ"ע שמא השנאה תעביר אותו על דעתו, **ועלול להוסיף מכות בגלל השנאה**.

- **וכן ייתכן** שהכאה לצורך אפרושי מאיסורא שונה מהצלת תינוק ע"י הרמתו בפְּבָרָה, שבהצלת תינוק זוהי **הצלה ישירה**, שבמעשה ההרמה יש גם הצלה, ולכן התיירו לפעול אפילו בכוונת איסור. אבל ברדיפה אחר המכה – זוהי רק **גרימה חיצונית**, שלאחר שימנעו מהמכה להכות, כתוצאה מזה יפסיק הלה להכות את המוכה, ותיגרם הצלה גם למוכה. ולכן דווקא בגרימה – לא התייר הסמ"ע לפעול בכל מצב, כדי שאולי יחפשו דרך אחרת.

והחפץ חיים (הלכות רכילות, כלל ט) מכריע כנראה כדברי **הסמ"ע** הללו, שחלק מהתנאים הנדרשים על מנת לדבר לשון הרע לצורך, הוא **שיכוון שאומר לתועלת ולא מחמת חשבונות עצמיים**, והרי זה כהסמ"ע, כיוון שלפי הצד השני מה אכפת לי מה חשבונו של המדבר, סוף סוף הוא עוסק בדיבור לצורך.

יוצא שהמחלוקת היא אם **הכוונה קובעת** (כהסמ"ע) או **התוצאה קובעת** (כהט"ז). וא"כ **לכאורה נשליך מכאן לענייננו** – שהגדרת מעשהו של ראובן תהיה תלויה **במחלוקת הסמ"ע והט"ז**.

אלא שבענייננו – אם נבדוק לעומק – באמת אין קשר בין כל הנושא הזה אלינו, שכן:

- **דין הכאת חברו** (בהיתר להכות לצורך אפרושי מאיסורא) הוא **הלכה מעשית** שצריך **לבחור** בין שני צדדים בעולם המעשה (אם מותר לעשות את המעשה או שצריך להימנע ממנו ולא לעשותו).

ד פ י - ע י ו ן

- ואילו הנושא **שבעניינו** הוא הלכה השקפתית על דברים שאינם תלויים בנו (היאך להתבונן על מעשה שכבר נעשה, והתוצאה יצאה אחרת מהתכנון, שלא לפי בחירתנו – אם להתמקד על הכוונה, או על התוצאה).

טו. סיכום ומסקנות

ראובן גנב תיק וכתוצאה מכך מציל מפיגוע, ויש להגדיר את ראובן כגנב או כמציל – דנו בנקודות הבאות:

- הגמרא במנחות עוסק באדם שהתכוון לדוג בשבת, והעלה דגים ותינוק – מחלוקת רבא ורבה אם חייב, משום מחשבה לאיסור, או פטור שהרי עשה מעשה המותר. ואולי כך נדון גם בעניינו.
- אמנם אולי אפשר לחלק בין איסורי שבת (שיותר קל לפטור בהם מחמת הצורך גם בכוונה וגם בתוצאה) לבין דיני ממונות.
- אלא שעפ"י סוגיית "התכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה" צריך לומר שראובן התכוון לעבירה, ולכן חייב בכפרה.
- אור החיים לומד את מעשה אחי יוסף כ"התכוון להשקות את חברו כוס רעל, ויצא כוס יין", אלא שפסק בזה שפטור לגמרי (אפילו ללא צורך בכפרה), ולכאורה יש בזה סתירה לגמרא של חזיר-טלה.

• אלא שמצאנו בפוסקים בס"ד כמה חילוקים הקיימים בסוגיית אחי יוסף:

- העבירה היא כלפי יחיד והתיקון הוא כלפי רבים (אוהל יעקב).
- התיקון אינו בדבר הרשות אלא בדבר מצווה (בית יצחק).
- הנושא הוא אדם לחברו ולא אדם למקום (כלי חמדה).
- אין כלל מחשבת מרידה, אלא "אומר מותר" (פרדס יוסף).
- פרדס יוסף מחלק שבסוגיית חזיר-טלה המחשבה רעה והתוצאה טובה. אבל אחי יוסף מעולם לא חשבו רעה, ומעשיהם היה לפי הדין והישר. במקרה כזה ייתכן שצודק אור החיים שאין צריך כפרה על המחשבה הרעה, דאין כאן מחשבת מרידה, אלא טעות בפסיקה.
- ועוד תמיהה הוא שאין קשר בין סוגיית אחי יוסף לסוגיית נזיר-טלה, שעניין יוסף ואחיו – כל מה שתכננו האחים לעשות – אכן עשו, ומה שהקב"ה סובב שהכל ילך לטובה, זה לא בגללם אלא למרותם!
- ומכאן מוכח שנושא יוסף ואחיו אינו ככל שאר ענייני חזיר-טלה, שאין מדובר במעשה אסור ותוצאה מותרת, אלא במעשה מותר (אלא שנעשה בדיון), ותוצאה

ד פ י - ע י ו ן

טו

טובה בתכלית. ולפי זה מדוייק מאד שהמשל של חזיר-טלה הוחלף ברעל-יין, שהרי באמת אין מדברים כאן על **איסור והיתר** (כמו בחזיר-טלה) אלא על תכלית של **חיים או מוות** לעם ישראל וליוסף (הנמשל לרעל או יין).

- בעניין דין **אפרושי מאיסורא** שמותר לאדם להכות את מי שמכה את קרובו. ואם הוא גם שונא את המכה – נחלקו **הסמ"ע** (שאושר להכותו), **והט"ז** (שם) שמתיר, כי צריך להכות את המכה, ובאמת נתן מכות כראוי.
- **והחפץ חיים** (בהלכות רכילות) מכריע כ**הסמ"ע**, שחלק מהתנאים הנדרשים על מנת לדבר לשון הרע לצורך, הוא **שיכוון שאומר לתועלת ולא מחמת חשבונות עצמיים**.
- אבל באמת – כל סוגיה זו **אינה שייכת לענייננו**. שעניין אפרושי מאיסורא הוא **הלכה מעשית** לבחור בין צד היתר לצד איסור. אבל הנושא שבענייננו הוא **הלכה השקפתית** על דברים שאינם תלויים בנו (היאך להתבונן על מעשה שכבר נעשה, והתוצאה יצאה **אחרת מהתכנון**, שלא לפי בחירתנו – אם להתמקד על הכוונה, או על התוצאה).